

Стерија данас

Сећам се да су ми организатори „Доситејевих дана“ затражили да једне године припремим у једном малом селу на Фрушкој Гори нешто за ту прилику које би Српско народно позориште из Новог Сада извело гостујући ван своје сталне куће. Ја сам се одазвао, али сам начинио један експеримент. Драматизовао сам оне делове Доситеја Обрадовића који личе на потоњег Стерију и узео оне делове Стерије који личе на Доситеја. Испало је сценично, играло се напољу, без бине, у костимима, пред сеоским кућама и на прозорима тих кућа, а гледалиште је седело у средини на једној ливади. Те су реплике тако зазвониле да готово нико од гледалаца није разликовао које од њих потичу од Доситеја, а које од Стерије. Није им ни било важно. Доситеј је звучао као Стерија, а Стерија као Доситеј.

Дакле, резултат је био крајње занимљив, зато сада овде о томе и говорим. Показало се да многи ликови, као лажа и паралажа, смешне прециозе, тврдице, и други који се јављају код Стерије имају своје прототипове не само у „великоме“ репертоару страних драмских књижевности од Плаута до Молијера, него и у српској књижевности претходних времена, на пример, код Доситеја Обрадовића. А да Стерија с друге стране, носи много оног „просветитељског“ што је не само он, него и цео његов „национ“, од овог старог господина, „анђела с наочарима“, преузео.

Али кад већ говоримо о Стерији, треба рећи још много тога. Школски гледано, три песника обележила су српски класицизам уносећи у нашу књижевност античке песничке облике – еолску лирику (Сапфину у Алкејеву строфу), хексаметар, елегички дистих и друге. То су Атанасије Стојковић, Лукијан Мушицки и Јован Стерија Поповић. Иако је и пре ових песника српски класицизам био жив, може се узети да је он затворен између ова три имена. Најчувенији међу њима несумњиво је Стерија. Његов „Спомен путовања по дољним пределима Дунава“ и друге његове песме показале су нама, а и Војиславу Илићу како хексаметар и елегички дистих могу природно, отмено и мудро да зазвоне на српском језику.

Обично се каже да је Стерија „отац српске драме“. То и јесте тачно и није. Са сигурношћу можемо рећи да је Стерија отац српског позоришног репертоара, јер се и данас често изводи, а у Новом Саду одржава се сваке године фестивал посвећен позоришту – „Стеријино позорје“. Међутим, српска драма поникла је у крилу једнога народа који је припадао, како се то данас каже „византијском комонвелту“. Тај свет из религијских разлога није марио за позориште. Тек у XVIII веку српска барокна драма се отела том притиску и тада

је настао укус за комедију као резултат с једне стране „народнога глумовања“ (назив је дао Лаза Костић) које је дошло из ритуала и касније до израза у веселом делу побожне божићне игре „вертеп“. С друге стране, српска комедија настала је у барокним временима понајчешће под руским утицајем као смешна међуигра уметнута у историјску „трагедокомедију“, коју је неговао Мануил Козачински пишући за српско позориште. Тада, у првој половини XVIII века настале су и побожне драмске скице уграђене у црквену беседу Гаврила Стефановића Венцловића. Класицисти су се међутим, окренули античким узорима, античкој трагедији и комедији, па је и Стерија који је припадао позном, трећем таласу класициста, понео те античке узоре из школских клупа. Неговала се еклога, пастирска игра, у оквиру такозваног „придворног театра“, затим долазе комедије преузете из страних, понајпре немачке књижевности, и „посрбе“ тих комада, којима је печат дао Јоаким Вујић. Пре Стерије јавља се у тој области и Лазар Лазаревић (1805-1846) који 1829. пише једну комедију која је играна у Београду и Загребу. Што се Стерије тиче, он 1830. бележи чувене речи да је најзад, опредељујући се за комедију, „на прави пут изашао“. Доиста, његове историјске драме, некада често игране, данас су на репертоарима српских позоришних кућа уступиле место Стеријиној комедији. Његова комедија карактера, комедија нарави и ситуациона весела игра, носе трагове бројних лектира и утиру пут Нушићу и драмским писцима XX века.

Сећајући се данас онога што сам писао о Стерији у својим уџбеницима српске књижевности, понајвише ми се чини да је Стерија додирнуо слух нашег XXI века једном својом бизарном особином изнетом на позорницу и унетом у књиге. Покојни члан САНУ, академик Мирон Флашар, убедљиво је показао у својој студији о Стерији каквом је ерудицијом располагао овај писац претпрошлог века. Али, могло би се поћи на другу страну и о томе управо хоћемо да говоримо, могло би се показати колико је Стерија био свога времена човек и познавао не само своју свакодневицу, него и туђу. У његовом делу, а посебно у његовим комедијама, има јасних знакова таквога познавања. Хтели бисмо да кажемо неколико речи о Стеријином познавању језика.

Полазимо од претпоставке да се језиком не баве целога живота само писци и лингвисти, него и драматурзи, редитељи, глумци и остали позоришни и филмски радници. Управо као такав познавалац нарави и прилика свога, а и нашег времена, Стерија се показао у неким својим делима не само за позориште, него и за читање. То је његова, како сам је пре много година назвао у својој „Историји српске књижевности класицизма“, *полиглосија*. То се „вишејезичје“ најпре и најлакше осети у његовим комедијама. Мешање страних језика са српским текстом Стеријиних комада има једну посебну, драматуршки веома засновану улогу. Француски језик у *Лажи и паралажи* и *Покондиреној тикви*, славеносербски у *Лажи и паралажи* и црквенословенски и словачки у *Покондиреној тикви*, грчки у *Тврдици* и мађарски у *Родољупцима*, немачки језик расут на више места, дају једно посебно обележје Стеријином комедиографском поступку. Ти језици нису само средство којим се јасније издвајају поједини ликови, више од тога, они су лозинке распознавања целога

једног друштвеног слоја или врсте, они су део интриге, злоупотребљавају их, одбацују или навлаче као маске личности из Стеријиних комедија и довољно је као неки „код“ чути како при нападу на мађарске револуционаре из 1848. излети успут мађарска узречица онеме који их напада, па да у гледалишту блесне у свој јасноћи улога лажног родољупца. На једном таквом месту Стеријин лик каже: *Нека и пет цркава сазида, како се зна да је маџарон, ки!* (што значи *напоље!* на мађарском)... Ти језици су или улазнице у највише слојеве, обележје родољубља или издајства, средства обмане и лажног представљања, знаци престижа и моде, предмет обожавања и изопачавања, извор неспоразума и комике, средство потајних књижевних и верских обрачуна самог Стерије са славеносербским језиком предромантичара (*Лажа и паралажа*) или са тадашњим црквеним језиком православног клера (прва верзија *Покондирене тикве*). Они су извор смеха и средство политичке исповести разочараног Стерије, који се враћа „горком патриотизму“ класициста. Кроз шаренило тих језика назире се Балкан и његово турско тле, а из *Родољубаца* који стилски и жанровски излазе из области класицистичке комедије, антиципира се идејна драма, из њих се види Ибзен и његово страшно ангажовано позориште...

Могло би се поставити још једно питање када је реч о томе где је Стерија остао наш савременик, које су оне особине које Стерију писца и драматичара квалификују као модерног човека који нама у XXI веку и у будућности има још увек шта да каже. Да би се одговорило на то питање треба поставити друго: у чему Стеријино дело не повлађује и не пристаје на општи став народа из којег је поникао? Одговор није хумор, како би се очекивало, него *подсмех самима себи, само-подсмех*. Лажа и паралажа, покондирена тиква, родољупци и многи други Стеријини ликови ставили су у време више но што је XX век успео да из њих ишчита и прими. Доказ је све што нам се као народу десило у том веку. Ако се загледамо и на прави начин прочитамо и ослушнемо Стеријино дело и нарочито Стеријину комедију, открићемо колико још имамо да учимо од њега.

Уосталом, Стеријино прозно дело поред романтичарске ироније има као свој знак распознавања сатиричну жицу. Она се јасно види у „Милобрукама“, у „Календарима Винка Лозића“, у Стеријиноме роману. Да вас још на нешто подсетим. Ми ове године прослављамо јубилеј оснивача куће у којој се налазимо, оснивача Српске академије наука и уметности. То је Стерија. Ако би се замислила библиотека у коју би био унет само са по једном књигом сваки писац који је после Стерије ушао у ову Установу, тај низ би почео Стеријиним делом „Роман без романа“. Или неком другом Стеријиним књигом. Дакле, ни ту се без Стерије не би могло.

Сећајући се тога и много чега другог, ми му захваљујемо и ми га још увек користимо и убудуће ћемо га користити.

Милорад Павић, академик